

[Rec.:] Michał Adam Pająk, *Obrzędowość rodzinna wsi Brenica – na przykładzie Rodu Pajaków*, Tomaszów Mazowiecki 2015, ss. 234

Z punktu widzenia antropologii współczesności, badania nad genealogią własnej rodziny stanowią reakcję na potrzebę osadzenia własnego Ja w przytłoczonej uniformizacją i homogenizacją kultury zglobalizowanego przestrzeni (w niestabilnym czasie) świata współczesnego. Ta reakcja może być humanistycznym sposobem na zakorzenienie się w tzw. płynnej nowoczesności. Obok istniejącego już tradycyjnego trendu genealogicznych poszukiwań „błękitnej krwi”, ustalamy bowiem coraz częstsze zagłębianie się w dzieje własnych rodzin pochodzenia chłopskiego. Nie napawa już wstydem, ani, jak się wydaje, nie rodzi kompleksów, przyznanie się, nawet z poczuciem dumy, do swoich chłopskich korzeni – ludowej proveniencji antenatów. Świadczy o tym chociażby ukazanie się drukiem pracy ukazującej dzieje rodu Pajaków z Brenicy, uchwycenie na tle przemian w jego tradycyjnej obrzędowości rodzinnej.

Najpierw kilka zdań o Autorze tej niezwyklej publikacji. Ten absolwent etnologii w UŁ urodził się 5 kwietnia 1991 r. Przedmiotem Jego pracy magisterskiej były *Obrzędy rodzinne w dziejach Rodu Pajaków z Brenicy* (Łódź 2015, ss. 213 – promotor: prof. nadzw. dr hab. Andrzej Lech). Dzieło to, wysoko ocenione przez opiekuna naukowego, a także recenzenta (dr Damian Kasprzyk) stanowi w zasadzie pierwszą wersję prezentowanej książki.

Zainteresowania naukowe o profilu etnograficznym narastały u M. A. Pajaka już znacznie wcześniej. Jesteśmy przekonani co do tego, że wynikały ze świadomości przynależności do warstwy społecznej, której dorobek mógł określać tożsamość przepełnioną dumą z przynależności właśnie do niej. Dlatego jeszcze przed podjęciem studiów Autor mógł wykazać się aktywnością społeczno-kulturalną na terenie swojej rodzinnej wsi i gminy, której efekty usytuowały Go od razu w gronie społeczników-regionalistów. Aktywność ta świadczy zresztą o tym jakim szacunkiem obdarzył swoich antenatów – ród chłopski, pielęgnujący od wieków kulturę tradycyjną, kochający swoją wieś, jako swoistą małą ojczyznę i jednocześnie tworzący żywność oraz broniący granic dużej ojczyzny – Polski. Trzeba więc wspomnieć o tym, że w latach 2004–2014 działał jako aktor w Teatrze Młodych im. Wojciecha Bogusławskiego w swojej gminie, Lubochni. Tutaj też opracował scenografię do sztuk teatralnych wymienionego zespołu amatorskiego, w szczególności do takich widowisk folklorystycznych, a właściwie teatru obrzędowego, jak *Jasio się żyni* i *Żniwa jakich młodzi nie widzieli*. Utrzymując się w tym nurcie programowym, w 2007 r. reaktywował Młodzieżowy Zespół Pieśni i Tańca „Lubochnianie”. Podjął również (i kontynuuje te działania jako konsultant) prace na rzecz gminnych ośrodków kultury i zespołów folklorystycznych z terenu powiatu tomaszowskiego. Zawodowo sprawdza się w Muzeum im. Antoniego hr. Ostrowskiego w Tomaszowie Mazowieckim, jako opiekun działu etnograficznego tej placówki. Swoje prace badawcze, już jako

magister etnologii, pomieścił konsekwentnie w regionie etnograficznym rawsko-opoczyńskim.

Recenzowana praca składa się ze *Słowa wstępnego*, trzech części merytorycznych, *Zakończenia*, bibliografii, aneksów i „podziękowań”. Jej część merytoryczna została poprzedzona adresami – życzeniami skierowanymi do Autora, pełnymi podziwu i serdeczności: od Sołtys wsi Brenica (Zofia Majchrowska), od byłej Dyrektor Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. A. hr. Ostrowskiego (Wiesława Bogurat), od obecnej Dyrektor tej placówki (Dorota Bill-Skorupka), a także od Przewodniczącego Rady Powiatu Tomaszowskiego (Piotr Majchrowski).

W *Słowie wstępnym* Autor syntetycznie określił genezę swoich zainteresowań genealogią rodu Pajaków. To głównie kontakty z dziadkami, szczególnie rozmowy z babcią Heleną (zmarła w 2009 r.) oraz zjazd rodzinny (Brenica, 6 VIII 2011 r.) i „radość z tego spotkania”, utwierdziły Autora w przekonaniu, „(...) że równie ważne są dzieje naszych przodków, świadomość skąd nasz ród i historia rodzinnego gniazda” (s. 13). W tej części pracy odnajdziemy także niezbędne dla pracy naukowej i jednocześnie popularyzującej wiedzę, informacje metodologiczne. Jest więc tutaj wymieniony zestaw zastosowanych technik i narzędzi badawczych, bardzo zresztą bogaty w swojej wszechstronności, na który składają się wywiady swobodne i skategoryzowane, obserwacja uczestnicząca oraz nieuczestnicząca, jak również kwerendy w kilkunastu placówkach muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych (państwowych i kościelnych) oraz instytucjach samorządowych. Pozwolił on Autorowi uzyskać źródła niezbędne do kompletnego opracowania interesującego Go przedmiotu badań, umożliwił dokonanie analizy badawczej o charakterze interdyscyplinarnym, etnologiczno-historycznej.

Część pierwsza pracy (*Dzieje i życie społeczno-gospodarcze i kulturalne mieszkańców Brenicy*) składa się z dziewięciu części, a właściwie szkiców logicznie do siebie przylegających. Pierwszy z nich przedstawia historię wsi, która istniała na pewno już na początku XV wieku. Zapewne rozwijała się, wykorzystując właściwości gospodarki towarowo-pieniężnej, nie przytłoczona jeszcze, w swojej względnej wolności gospodarczej i osobistej, feudalną rentą odrobkową, czyli pańszczyzną. Pierwsza informacja dokumentalna, jak stwierdza Autor, „pochodzi z 1413 r. Wtedy to »Król Władysław Jagiełło nadał Janowi z Łąkoszyna, kasztelanowi łęczyckiemu, brzeg rzeki Gońnicy należący do wsi Brenicy i położony naprzeciwko jego brzegu tej rzeki znajdującego się we wsi Wola Małecka (ob. Tarnowska Wola)«” (s. 15). Ponadto w tej części pracy znajdziemy informacje o aktualnych zagadnieniach gospodarki i życia społeczno-kulturalnego Brenicy. Wśród nich o takich kluczowych dla wsi lokalnych instytucjach i organizacjach społecznych jak parafia, szkoły, Ochotnicza Straż Pożarna i Koło Gospodyń Wiejskich. Na podkreślenie i pozytywną ocenę zasługuje to, iż M. A. Pajak już w pierwszych fragmentach swego dzieła często sięga do źró-

deł wywołanych, cytując wiarygodne wypowiedzi informatorów, jak również przytaczając teksty pieśni, towarzyszących m.in. obrzędom wielkanocnym, które sam uzyskał podczas badań terenowych. Konsekwentnie prowadzona w tym duchu narracja nadała pracy charakter oryginalnego szkicu, folklorystycznego, ale z zacięciem historycznym. W sumie można stwierdzić, że pierwsza, obszerna część pracy, udanie wprowadza do zasadniczych, dalszych kwestii prezentowanej książki, przedstawiając historyczne i społeczno-gospodarcze tło pielęgnowania tradycyjnej kultury ludowej przez kolejne pokolenia rodu Pajaków z Brenicy.

W drugiej części publikacji (*Gospodarstwo rolne rodziny Pajaków*), poznajemy treści znacznie wybiegające poza te, które zapowiadane są w jej tytule. Nie tyle bowiem dotyczą „charakterystyki gospodarstwa” (s. 55–61), co przede wszystkim historii rodziny i jej członków, od początków rodu odkrytych w źródłach dokumentalnych, aż do współczesności. Dowiadujemy się więc, że obecność Pajaków w Brenicy sięga co najmniej XVII wieku. Dostępne źródła aktowe oraz wywołane, pozwoliły Autorowi szczególną uwagę poświęcić małżeństwu Antoniego i Franciszki Pajaków, żyjących na przełomie XIX i XX wieku. Od nich rozpoczął kompletować drzewo genealogiczne rodziny i opowieści o obrzędowości rodzinnej i rozrastającym się rodzie oraz swoich przodkach „po mieczu” i „po kądzieli”. Pracowicie zebrał i przedstawił życiorysy potomków wymienionych nestorów rodziny, a swoich pradziadków (*Życie rodzinne dzieci i wnuków Franciszki i Antoniego Pajaków* s. 62–79). Wśród nich odnaleźć można tragiczną postać, która zasługuje na najwyższy szacunek potomnych, wnuka – Czesława, który jako 16. letni chłopak, w 1940 r. został zesłany na przymusowe roboty do Niemiec. „Na co dzień pracował w piekarni. Nosił ciężkie wory z mąką oraz czyścił piece po wypieku chleba. W 1943 r. został śmiertelnie pobity przez niemieckich żołnierzy za to, że po kryjomu wyniósł głodującemu człowiekowi chleb z piekarni” (s. 73). Natomiast w szkicu traktującym o gospodarstwie rodzinnym, dającym rodzinie w ciągu kilku pokoleń możliwość przeżycia i w miarę godziwej egzystencji, jego profil został scharakteryzowany jako rolnohodowlany, zmieniający się dzięki ciężkiej pracy wielopokoleniowej rodziny, przekształcający struktury zasiewów, zagospodarowujący także nieużytki rolne. Załączony w pracy plan zagrody, z rzutem poziomym domu mieszkalnego, dodatkowo wzbogaca wiedzę o warunkach bytowania Pajaków.

Zasadnicza część, zresztą największa, pracy mieści się w rozdziale pod tytułem *Obrzędy rodzinne wsi Brenica w XX wieku*. Obejmuje trzy rozbudowane treściowo szkice, w kolejności uwzględniające: 1) podział na obrzędy wieku dziecięcego i młodzieńczego; 2) ślub i wesele i 3) obrzędy funeralne. Bierze pod uwagę – co istotne – zmiany jakie zachodziły w XX wieku, nie tylko w przebiegu zachowań i czynności rytualnych, ale także w stylu życia i obyczajowości badanej rodziny. Autor, podając opisy obrzędów występujących w rodzinnej wsi, jednocześnie przedstawia je na tle zwyczajów z kultury ludowej regionu rawskiego. W związku z tym zdarza się, iż obrzędowość rodziny brenickiej może

być trudna do uchwycenia w swej specyfice. Na pewno nie funkcjonowała w izolacji od innych rodzin gromady wiejskiej, którą współtworzyła.

Spośród trzech szkiców głównej części opracowania, na najwyższym poziomie przedstawiony został ten, który dotyczy „ślubu i wesela”. Nawiązuje on sposobem narracji i bogactwem wykorzystanego materiału, do klasycznych tradycji polskiej etnografii. Wsparty zestawem rodzinnych zasobów fotograficznych, atrakcyjnie zaprasza do lektury publikacji autorstwa M. A. Pająka. Również pozostałe obrzędy, nawiązujące w swych układach i treści do tradycji chrześcijańskich oraz tradycyjnej kultury chłopskiej, zostały przedstawione kompetentnie, dając w sumie bogaty materiał etnograficzny o walorach źródła do historii kultury ludowej i folkloryzmu obrzędowego. To właśnie zapewnia recenzowanej pracy oryginalność na tle innych opracowań, coraz częściej ukazujących się drukiem, przedstawiających historie rodzin Polskę zamieszkujących.

Stronę formalną pracy, w szczególności jej estetyzm, znacznie wzmacnia zawarty w niej serwis fotograficzny, na który składa się kilkaset zdjęć o różnym charakterze. Dominują w nim sceny rodzinne z opisywanych uroczystości, ale wiele jest także fotografii pochodzących z dokumentów osobistych, zdjęć przedstawiających obiekty architektoniczne – zabudowania mieszkalne i gospodarcze oraz kapliczni, także fotokopie rozmaitych źródeł dokumentalnych oraz zdjęć z występów zespołów folklorystycznych.

Reasumując, z pełnym przekonaniem możemy wysoko, pod każdym względem, ocenić dzieło młodego etnologa i regionalisty zauroczonego swoją „małą ojczyzną”, jej wsią i własną rodziną. Publikując dzieło o obrzędowości rodzinnej Brenicy (na przykładzie aktywności społeczno-kulturalnej rodu Pajaków), Autor tym samym wprowadził do historii tych, którzy dotychczas w niej nie byli docenieni, czyli chłopów, czyli własny wielopokoleniowy ród. W sposób udokumentowany, nauczył szacunku dla ludzi budujących swym życiem oraz aktywnością społeczno-kulturalną i gospodarczą tożsamość regionalną „małej ojczyzny” i jednocześnie odpowiedzialność za losy całej Ojczyzny – „żywiąc i broniąc”.

Damian Kasprzyk, Andrzej Lech
*Instytut Etnologii i Antropologii
Kulturowej UŁ*